

TEXTURES

Com ens enganyem

Joan Garcia del Muro

Premi d'Assaig
Mancomunitat
de la Ribera Alta

edicions
bromera

LINGÜÍSTICA MEDICINAL

«L'ociositat de sentir, el disgust de no poder saber res,
la incapacitat d'actuar.»

FERNANDO PESSOA, *Livro do desassossego*

És més fàcil creure que vivim al paradís que a l'infern. Els éssers humans, com a comunitat, ens caracteritzem, entre infinitat d'altres coses, per una mena de candidesa que ens inclina, habitualment, a acceptar la paraula d'aquell que descriu la nostra situació de manera més amable. És com una tendència innata que ens porta a confiar en aquell que ens explica que vivim en el millor dels mons possibles. I tant se val que les nostres percepcions inicials no siguin tan optimistes, tan se val que una anàlisi serena d'allò que s'esdevé al nostre entorn ens portés a conclusions ben diferents. Ens cal algú en qui confiar, algú que ens expliqui que la situació no és tan dolenta, que, tot i les nostres percepcions, les coses van raonablement bé.

Qui hagi passat per una situació adversa sap a quin mecanisme psicològic ens estem referint. Quan hom travessa un d'aquells moments en què la vida es torna dura i sembla que tot perd el seu sentit, el que necessita és un amic que li passi el braç per sobre l'espatlla i el convenci que la situació no és tan terrible, que les coses no són pas tan negres com ell les

veu. És allò de *no passa res, tranquil, tot s'arreglarà*. Tot i saber que sí que passa alguna cosa, que no podem estar tranquils i que probablement no s'arreglarà, ens cal algú que verbalitzi tot el contrari.

Quan algun dels meus fills petits pren mal sempre noto la seva mirada implorant, com demanant-me allò de *no és res, no t'amoïnis, és una ferideta de no res*. Tota la resta (aigua oxigenada, *mercromina*, esparadrap, punts de sutura...) és ben bé accessori, com si fos només una d'aquelles convencions socials absolutament prescindibles, el que veritablement els guareix és la constatació que el seu pare els assegura que no els passa res, que allò que els sembla tan terrible en realitat no és més que una anècdota sense importància. Quan els expliques que no els fa tant mal com els semblava, esdevé una mena de curació màgica: resulta que ja no els fa mal.

I no és pas un tret de caràcter exclusivament ni principalment infantil. És simplement que, com expliquen els especialistes, en els infants es fan més clarament palesos molts dels trets psicològics que amb el desenvolupament del caràcter hom aprèn a amagar en les profunditats de la seva personalitat. Com qualsevol altre, en la meua vida adulta, m'he vist, infinitat de vegades, en situacions d'aquelles d'esclafir a plorar i trobar a faltar el meu pare per mirar-lo tot demanant-li allò de *tranquil, no és res, no n'hi ha per tant...*

Després d'un d'aquells dies a la feina en què tot ha estat desastrós, el que necessitem és arribar a casa i explicar-li a algú que ens digui que no, que tu ja ho has fet bé, que la culpa no és pas teva, que no podies haver-ho fet d'una altra manera, que la culpa és del brètol del teu cap o dels inútils dels teus companys.

O quan has preparat el sopar i resulta que t'adones que per fora se t'ha cremat i per dins t'ha quedat cru i, a més a més, hi has posat massa sal i t'has oblidat d'afegir-hi alls i orenga. N'hi ha prou que algú afirmi que no està pas tan malament. És com una necessitat imperiosa. La realitat és com és, però ens cal algú que la descrigui de manera amable, algú que, de forma conscient o inconscient, en faci una lectura positiva. Algú que, menyspreant la realitat dels fets, descrigui la situació com si les coses anessin bé.

I el que ara ens interessa no és tant aquest mecanisme psicològic que ens porta a desitjar trobar-nos amb un mentider caritatiu que ens convenci que tot va bé, sinó la seva dimensió *social-cultural-ètica-política*.

I és ben inquietant. És una dimensió del pensament que ha quedat al marge dels profundíssims estudis sobre el paper de la cultura en la vida humana que han anat editant-se al llarg de la segona meitat del segle xx. La cultura com a factoria de ceguesa induïda. Les elits culturals han de ser capaces de distanciar-se dels fets fins al punt de prescindir-ne de manera gairebé absoluta. El que esperem d'ells no és tant la profunditat de la seva mirada, l'exactitud del seu diagnòstic, com una mena de lingüística medicinal. El que esperava del meu pare, quan m'havia fet mal de debò, era que em digués que no m'havia fet mal. En aquest sentit, el que esperem d'ells no és tant una anàlisi realista de la situació, sinó una anàlisi que fregui amb el món d'allò que és fictici. Per adonar-me de les maldats de la vida, ja en tinc prou amb la meva percepció, el que necessito és un especialista que sigui capaç d'interpretar el món de manera diferent, que negui la realitat de les coses i construeixi un món a la

mesura de les meves necessitats. El que reclamo no és visió, sinó ceguesa.

És per això que el món cultural ha anat aprofundint cada cop més aquesta mena d'escletxa que el separa del món de la vida. És la conseqüència d'aquell paper tranquil·litzador que li tocava exercir. És difícil calibrar fins a quin punt aquesta demanda és conscient o inconscient. El que espero del món cultural no són descripcions precises, sinó afirmacions que prescindixin justament dels lligams amb la realitat. El que necessitava no era tant que el meu pare em fes una descripció exhaustiva de la ferida que m'havia fet, sinó que em digués que no m'havia fet res. És ceguesa voluntària.

En aquest sentit, la cultura contemporània, més que estimular intel·lectualment la ciutadania, el que faria seria tot el contrari, aquietar els ànims i adormissar consciències massa inquietes. No ens ajudaran a esbrinar el camí per a mirar de superar els problemes, simplement ens convenceran que no n'hi ha, de problemes. És la *pax americana*. El triomf universal dels *rortyans*: «veritat és tot allò que ets capaç de defensar amb èxit».¹

La ceguesa voluntària obeeix, habitualment, a propòsits carregats de bones intencions. És, però, una mena de joc ignominiós, típic de la nostra cultura, en el qual ens veiem implicats, en una o altra mesura, gairebé tots: és una complicitat innoble que ens porta no a millorar la situació sinó a afirmar que ha millorat, no a arreglar les coses sinó a afirmar que s'han arreglat, no a denunciar les injustícies

1. RORTY, Richard, *La filosofía y el espejo de la naturaleza*, Madrid, Cátedra, 1983, p. 281.

sinó a minimitzar-les, no a intervenir decididament en la defensa de la dignitat humana en els indrets on es produeixen transgressions flagrants dels drets humans, sinó a mirar cap a un altre costat.

I sembla com si bona part de la programació televisiva, de les successives lleis d'ordenació del sistema educatiu, dels projectes estatals de cultura i espectacles, dels documents aprovats per les Nacions Unides, dels discursos dels dirigents polítics, anessin orientats en aquesta direcció. El model del ciutadà occidental contemporani és el d'un ciutadà que sembla modelat per tal d'acceptar de bon grat les consignes de la factoria de pensament únic de torn. No cal que pensis, nosaltres ja ho fem per tu. El que et pertoca és acceptar el que t'imposem.

Tot i que a tu et semblava, ingènuaament, que la situació política era un desastre, nosaltres sabem que *¡España va bien!* Tot i que a tu et podia semblar, ingènuaament, que allò era una declaració de guerra, nosaltres sabem que és una intervenció humanitària, tot i que a tu et semblava que era assassinar innocents, nosaltres en diem *guerra contra el terror*. Tot i que a tu et semblava que eres conscient del caràcter moralment inacceptable de les relacions entre els països rics i els països pobres, nosaltres ho anomenem *aliança de civilitzacions*, tot i que a tu et semblava que el règim polític de Vladímir Putin era una reedició camuflada del vell imperialisme tsarista, nosaltres sabem que no és pas tan dolent, tot i que a tu et semblava estafa, robatori i espoliació dels recursos dels països pobres a canvi de no res, nosaltres en diem cooperació internacional i redistribució de la riquesa, tot i que a tu et podia semblar individualisme narcisista dels països desenvolupats,

nosaltres sabem que en realitat són polítiques encaminades a fomentar el desenvolupament dels països del tercer món.

El que diuen sona bé, és indubtable. Caldrien dosis enormes de perversitat per a oposar-se a l'acabament de la fam, el terror, la pobresa, la marginació, l'explotació, la discriminació, la guerra o els fanatismes. Sembla que és positiu que els dirigents polítics occidentals es dediquin a llegir grans declaracions al voltant d'aquests assumptes. Val més que defensin aquests valors, que no pas la guerra, l'explotació, l'imperialisme o la xenofòbia. És palès. La qüestió, però, és més delicada del que podria semblar. Els nostres dirigents no estan participant en els jocs florals de Sant Jordi d'un centre de secundària. No n'hi ha prou a formular de manera poètica una declaració de bones intencions. El nivell d'exigència, per a aquells que tenen la responsabilitat de dirigir políticament el món, és molt superior.

El perill és que, aquesta allau de descripcions d'un món meravellós absolutament virginal on la maldat ha estat deterrada, pot contribuir a potenciar l'efecte contrari d'allò que nominalment es defensa. El caràcter autocomplaent dels discursos dels dirigents més poderosos del planeta pot ocasionar una confusió molt greu: la utopia es trasllada a l'àmbit d'allò que és real, ocupa el món de la realitat i contribueix decididament a amagar-la, a ocultar-la sota un *vel de Maia* purament lingüístic. Sembla un efecte secundari d'aquesta mena de discursos: les fronteres entre realitat i utopia cada cop són menys nítides, com si anessin diluint-se progressivament. Probablement no és un efecte buscat conscientment, si més no per la majoria dels protagonistes, però el cas és que la lleugeresa amb què els nostres dirigents suplantem la realitat

per la ficció utòpica pot esdevenir un obstacle important de cara a aconseguir les petites millores que poden contribuir, a poc a poc, a construir una societat més humana.

És com una mena de suau perversió del vell pensament utòpic. El que tradicionalment havia estat un mirall, un estímul amb vista a l'aprofundiment en la justícia social, s'està convertint, per la via de la superficialització del missatge, en una mena d'anestesiador intel·lectual, de cloroformitzador de consciències, s'està convertint en una eina eficaç amb vista a invisibilitzar la realitat i, en conseqüència, a eternitzar les situacions d'injustícia. Anestesiari.

Els autors clàssics del pensament utòpic –Plató, Tomàs Moro, Campanella, Bacon, Swift o Huxley– utilitzaven la utopia justament com a metàfora, com a recurs per a manifestar les imperfeccions i mancances de la realitat social present.² La societat ideal que descrivien en les seves obres és sempre mostrada com a irreal, com a fora de l'espai o del temps. Era una societat perfecta que, lluny de confondre's amb la real, servia justament per a mostrar tot allò que la separa d'ella. Podran ser més o menys creïbles, però en tots els casos quedava clar que aquestes societats futures no eren d'aquest món. És el significat del mateix mot *u-topia*. La funció no era ensopir, sinó desvetllar.

En la seva versió actual, la utopia és purament nominal: del que es tracta és de descriure una societat perfecta on tots els problemes s'han esvaït, però no pas situant-la fora de la realitat sinó precisament al contrari, es refereixen a ella com si

2. Vegeu RICOEUR, Paul, *Ideología y utopía*, Barcelona, Gedisa, 1996.

ja fos aquí. Com si el fet d'anomenar-la la convertís en realitat. En comptes de mostrar, per contrast, allò que ens manca, a hores d'ara se'ns introdueix en aquest món ideal com si fos real. Com si hi hagués una voluntat de no distingir tots dos mons, de mostrar que aquest món il·lusori és el mateix món real que els ciutadans del carrer, en la nostra ignorància, no érem capaços d'advertir. El món ideal és fàcilment accessible per mitjà d'actes purament lingüístics. Només cal tancar els ulls i confiar cegament en els dirigents de torn.

El 6 de setembre de 2000 es va celebrar, a la seu de les Nacions Unides a Nova York, la Cimera del Mil·lenni. Les cròniques descriuen la reunió com el conclave de caps d'estat i de govern més gran de tots els temps. El secretari general de l'ONU va llegir, davant els representants dels 188 països membres, un discurs titulat *Nosaltres els pobles: la funció de les Nacions Unides en el segle XXI*. Destacaríem especialment els apartats 3 («Un món sense pobresa»), 4 («Un món sense temor») i 5 («Un futur sostenible»). Ben bé un viatge al país de les meravelles.

En general, podríem distingir-hi dos vessants ideològics: l'un, representat, per exemple, pel discurs de l'administració de George Bush, i l'altre, representat per homes com François Mitterrand, Mayor Zaragoza o Kofi Annan. En la darrera Cimera Mundial sobre la Societat de la Informació celebrada a Tunísia, Kofi Annan declarava que «Internet és una eina importat per a impulsar el desenvolupament i reduir la pobresa» i afegia que, per tal d'aconseguir-ho, caldria delinear «un pla específic que amplii l'accés de la gent amb menys recursos de tot el món a les tecnologies de la informació». Finalment va afirmar la seva confiança en el fet que «l'any 2015 tots els

pobles de la terra estiguin connectats a Internet». Curiosa proposta per a lluitar contra la fam, la pobresa i la marginació. En l'informe anual de l'ONU corresponent a l'any 1997, el mateix Annan, ben ufanós, posava de manifest les seves greus alteracions perceptives: «El sistema de les Nacions Unides, en la seva totalitat, està enfocant-se, com mai abans no ho havia estat, cap a la construcció de la pau».

George Bush descrivia d'aquesta manera l'objectiu de la política exterior nord-americana: «Estem decidits a prevenir que les xarxes terroristes obtinguin armes de destrucció de masses. Estem compromesos a estendre la democràcia i la tolerància i la llibertat en el Pròxim Orient, per tal de reemplaçar l'odi i l'amargura pel progrés, l'esperança i la pau» (discurs pronunciat a l'Acadèmia de l'FBI el 10 de setembre de 2003). El juliol del 2006, Angela Merkel agraiïa a Bush «els esforços immensos dels Estat Units per tal que pugem viure en pau i llibertat». Viuen en el mateix món que nosaltres, tot ells?

¡España va bien! o *aliança de civilitzacions*. En tots dos casos, però, se'ns presenta aquest món prodigiós com si fos de debò, com si l'autèntica realitat no fos la que percebem diàriament, sinó la que descriuen aquells que són capaços de substreure's a la realitat quotidiana. El que val no és la particularitat dels fets, sinó les declaracions solemnes.

Tot assumint un paper extraordinàriament còmode i indubtablement agraiït, els intel·lectuals i polítics de la nostra modernitat tardana es dediquen més a endormiscar consciències que a despertar-les. Es dediquen a descriure un món on aquell que cau de la *bici* i s'obre el cap no es fa sang, on aquell sopar incomedible és deliciós, on aquell que fracassa

no fracassa, on aquell que declara la guerra no declara la guerra, on aquell que comet injustícies defensa la justícia, on les imposicions antidemocràtiques són decisions democràtiques, on aquell que envaeix militarment un país, ho fa per protegir aquells que moren sota els propis bombardejos, on aquell que retalla la llibertat ho fa en nom de la llibertat, on aquell que ven armes il·legals és un cooperant de l'ajut humanitari, on la indiferència envers el sofriment dels més pobres és en realitat respecte i tolerància, on el rei despullat va vestit de gala...

Agraïments: a Carles Llinàs, a Joaquim Maristany, a Santiago Fernández, a Lluís Torrens, a Ricardo Tarancón, a Ramón Bermúdez, el seu suport i estímul els converteix en coresponsables del resultat final; a Carmen Ruiz, pel seu ajut en assumptes logístics; als meus fills –sense el vostre inestimable ajut aquest llibre hauria estat escrit en la meitat de temps–, no, de debò, als meus fills, pel temps furat; a Isabel Navarro i a Anna Solans, sense comentaris, i, sobretot, als meus alumnes, participants insubstituïbles en la gestació d'aquest llibre.

Burg, agost de 2006